

je u zaštitu kršćanske tradicije u Istri. Na taj način stranka dolazi u ambivalentan položaj, odnosno jaz između želje da se povežu glasači iz unutrašnjosti poluotoka (hrvatski katolički identitet) i urbani elektorat na zapadnoj obali Istre (multikulturalno i multidenominacijsko područje obilježeno snažnom sekularizacijom). Nadalje, Istarska županija predstavlja zanimljiv slučaj zbog toga što taj dio Hrvatske nastanjuje najveći postotak ateista i agnostika u Hrvatskoj. Zaključno, namjera ovoga članka jest istražiti i opisati specifična obilježja preklapajućega sekularizma i katoličke tradicije u tom dijelu Hrvatske.

Na kraju zbornika Vanja-Ivan Savić prije svoga prikaza knjige daje kratko i jasno uvodno razmatranje o relevantnosti shvaćanja toga da su i sekularizam i individualne slobode povezane s religijom dvaju koncepata uvjerenja koja "mole" pravo da budu alat za njihovu kohabitaciju. Na to se nastavlja prikaz knjige Briana Leiterra, profesora filozofije prava sa Sveučilišta u Chicagu, *Why Tolerate Religion?*, u izdanju Princeton University Pressa iz 2013. godine. Kako ne bih prepričavao ovaj prikaz kolege Savića, prenijet ću njegovu poruku da svi oni koji se bave tematikom i koje zanima suodnos i uzajamno prožimanje religije i prava svakako pročitaju ovu Leiterovu knjigu.

Zaključno se može kazati kako razvoj političke zajednice, pa i stvaranje složenoga političkog sustava kakav je Europska unija, nužno postavlja pitanja o identitetu, njegovu oblikovanju ili promjeni. U tome smislu ovaj zbornik izvanredan je doprinos istraživanju i raspravi o budućnosti Europe i njezinom, stalno promjenjivom, (sekularnom) identitetu.

Ivan Bedeniković

doi:10.5559/di.25.3.10

**Richard Susskind,
Daniel Susskind
THE FUTURES OF THE
PROFESSIONS: HOW
TECHNOLOGY WILL
TRANSFORM THE
WORK OF HUMAN
EXPERTS**

Oxford University Press, Oxford, UK, 2015.,
346 str.

Ova knjiga raspravlja o položaju i budućnosti profesija pod utjecajem digitalnih tehnologija u uvjetima složene ekonomije usluga, koja rađa, s jedne strane, sve veću potrebu ljudi za profesionalnim uslugama, dok, s druge strane, ekonomska recesija i financijska kriza većinu ljudi, pa i cijela društva, ostavlja bez sredstava za profesionalne usluge.

Glavna je teza knjige da klasične profesije koje karakterizira specijalističko obrazovanje, licencirana djelatnost, etički kodeks, zatvorenost/ekskluzivnost i, naravno, skupoća usluge doživljavaju danas veliku transformaciju, koja se razvija u smjeru deprofesionalizacije, dekompozicije i komodifikacije profesija i njihova polaganoga nestajanja. Profesije koje su svoj vrhunac dosegnule u industrijskom društvu te činile glavni oslonac strukture i stabilnosti industrijskoga društva postupno bivaju zamijenjene raznim paraprofesionalnim modelima, u kojima profesionalne usluge i praktične savjete generiraju računala i umjetna inteligencija, a diseminacija se odvija više-manje besplatno na online kanalima širokom krugu korisnika. Ovakva "eksternalizacija" profesionalnoga znanja svima dostupnim informacijama i zajedničkim bazama znanja kreiranih primjenom digitalnih tehnologija jest alternativni put razvoja profesija. Ona će omogućiti tranziciju profesija u kojoj će pro-

fesionalci biti zamijenjeni manje skupim polustručnjacima ili amaterima oboruzanim raznim vrstama digitaliziranih sredstava za samopomoć. Po mišljenju autora, to je bolji i kvalitetniji način pružanja usluga od sadašnjega modela, koji je ograničen personaliziranim uslugama, *face-to-face* komunikacijama i visokim cijenama, a ujedno ne jamči visoku kvalitetu profesionalnih usluga. Osim toga, današnje usluge podložne su i faktoru "ljudske pogreške", zbog čega su usluge proizvedene računalima pouzdanije.

Glavni pokretač takvih promjena jest digitalna tehnologija, koja omogućuje da se čovjekov profesionalni rad zamijeni uslugama koje će proizvoditi inteligentni strojevi. Računari, roboti i ostale vrste strojeva sposobne su, za razliku od čovjeka, procesirati nevjerovatan broj podataka, zatim ih uobličiti u praktične savjete, čak skrojene prema individualnim potrebama, te distribuirati besplatno internetom, odnosno online komunikacija zamijenit će klasične profesije. Iako se promjene sagledavaju s relativno uskog aspekta profesija, kao što su liječnici, pravnici, računovođe, poslovni savjetnici i sveučilišni nastavnici, knjiga daje jasnu poruku da je monopolu i ekskluzivnosti profesija na svim područjima ekspertize koja podliježu rutini i standardizaciji, a time i digitalizaciji, došao kraj. A rutinske radnje dio su gotovo svake profesije: liječnici imaju svoje protokole, poreznici tablične prikaze, revizori kontrolne liste. Ukratko, sva znanja koja su pogodna za digitalnu obradbu i distribuciju postat će velikom broju korisnika javno dostupna, a potreba za profesijama koje danas imaju intermedijarnu ulogu između stručnjaka i korisnika uvelike će se smanjiti.

Ključni je problem današnjega društva paradoksalna situacija u kojoj sve više ljudi treba profesionalne savjete i usluge, posebno u zdravstvu, pravu, poslovnom savjetovanju i sl., što je uvjetovano kompleksnošću društva i gospodarstva u kojem živimo (npr. high-tech industrije, globalni procesi svih vrsta, starenje stanovništva, masovno obrazovanje). S druge strane, većina ljudi profesionalne si usluge jednostavno ne može priuštiti zbog njihove skupoće.

Rješenje ovoga paradoksa autori vide u deprofesionalizaciji ili raznim oblicima transformacije i dekompozicije klasičnih profesija, zahvaljujući digitalnim tehnologijama (inovativne usluge, automatizacija postojećih usluga, kolaborativno pružanje usluga, razmjena iskustava na forumima, online samopomoć, *crowdsourcing* – inteligencija gomile bazirana na inputu velikoga broja sudionika), što se shvaća kao oslobađanje od profesionalizma. Wikipedia ili Linux primjeri su takvih sustava koje kreira i održava gomila ljudi, od kojih mnogi nisu profesionalci.

Iako za mnoge ovo oslobađanje od profesionalizma može značiti tek odustajanje od profesionalnih usluga koje ne mogu platiti, autori drže da će digitalizacija i diseminacija usluga internetom te uključivanje amatera, poluprofesionalca i laika u pružanje savjeta i usluga pridonijeti unapređenju profesionalnih usluga. Takav trend vide i u osjetljivoj domeni zdravlja, gdje liječnici i u uvjetima eksponencijskog rasta, podataka, znanstvenih ekspertiza, broja lijekova (u medicini se novi članak tiska u prosjeku svake 41 sekunde) vide izlaz u paraprofesionalnim modelima, kao što su online mreže, znanja generirana računalima, virtualni timovi i ekspertni sustavi. Nakon ere plavih i bijelih ovratnika zavladat će era otvorenih ovratnika, koji će međusobno razmjenjivati informacije i služiti se bazama podataka. Autori smatraju da će inovativni sustavi, tj. računalni programi za sastavljanje poreznih prijava, poslovnih izvješća, učenja na daljinu, arhitektonsko crtanje, ali i

dijagnosticiranja bolesti, zamijeniti dosadašnje profesionalne usluge. U domeni prava već su izgrađene komercijalne online usluge, kao što su LegalZoom ili RocketLawyer, a u poslovnim analizama sustavi kao Kira ili eBrevia. Primjerice, medicinske sestre i laici zamijenit će doktore ako su ekipirani s dobrim sredstvima za dijagnozu i liječenje bolesti. Već sada postoje računalni sustavi za tretiranje dijabetičke bolesti i praćenje općega stanja zdravlja, što sve umanjuje potrebu za klasičnom liječničkom profesijom.

Knjiga se sastoji od tri dijela koja nose naslove: *Promjena, Teorija i Posljedice*.

Prvi dio sastoji se od tri poglavlja s nizom potpoglavlja u kojem autori objašnjavaju glavne karakteristike klasičnih profesija s naglaskom na razbijanje *velike nagodbe* (*Grand bargain*) ili *društvenog ugovara* (*Social contract*) između profesija i društva koji metaforički označuje da su profesije čuvari (*gatekeepers*) ukupnoga znanja, iskustva i stručnosti fundamentalnih za društvo i ekonomiju koje distribuiraju korisnicima. U takvoj nagodbi društvo postaje ovisnik i talac profesija čije usluge više ne može plaćati, s obzirom na to da samo usluge zdravstva, sudstva i obrazovanja dosežu milijardske iznose koji nisu ekonomski održivi. Neodrživost sustava dovodi do ukidanja *velike nagodbe* i samih profesija, ali i do poboljšanja usluga, jer će ukloniti glavne nedostatke današnjih profesija. Ti nedostaci uključuju, uz ostalo, skupoću, ekskluzivnost i nerazumljivost (otuđenost od korisnika) profesionalnog rada, kao i njegovu lošu kvalitetu, koja se odnosi na nemali broj loših liječnika, nastavnika, pravnika, svećenika i sl.

Stoga je potrebna promjena u paradigmi profesija koje autori objašnjavaju na primjeru osam profesija: liječnika, nas-

tavnika, svećenika, pravnika, novinara, poslovnoga i poreznoga savjetnika te arhitekta. U trećem potpoglavlju prvoga dijela autori prikazuju glavne trendove u razvoju profesija digitalnim tehnologijama. Digitalne će tehnologije automatizacijom (unapređenjem postojećih usluga, npr. telemedicina) i inovacijama (stvaranje novih tipova usluga, npr. bankomati) dovesti do nestajanja personaliziranih usluga i važnosti profesija kao čuvara znanja. Profesionalni rad će se demistificirati i preoblikovati zahvaljujući online komunikacijama, mogućnostima obradbe velikoga broja podataka (*big data, data mining*) i diversifikaciji usluga. Trendovi preoblikovanja profesija odvijat će se u tri glavna smjera: /1/ sve veća rutina i standardizacija usluga, a time i veća dostupnost širem krugu korisnika, /2/ disintermedijacija (nestajanje posrednika iz opskrbnog lanca, npr. putnih agenata, prijavitelja poreza) i reintermedijacija (pronalaženje novoga mjesta u opskrbnom lancu) te /3/ dekompozicija ili nestajanje profesija.

Profesije će biti zamijenjene novim radnim modelima, od kojih autori objašnjavaju njih šest. Prvo, stručni će se rad relocirati u jeftinije zemlje (*offshoring*) ili manje skupim dobavljačima (*outsourcing*). Drugo, profesionalni će se rad delegirati na mlađe stručnjake, poluprofesionalce, čak i amatere, zahvaljujući digitalizaciji rutinskih dijelova poslova. Treće, povećat će se fleksibilno samozapošljavanje zahvaljujući online komuniciranju i umrežavanju. Četvrto, pojavit će se nove vrste specijalista, posebno u računalnim tehnologijama. Peto, laici i amateri postat će dio procesa stvaranja profesionalnoga znanja (kao u Wikipediji). I šesto, strojevi će dobrim dijelom zamijeniti stručni, ali rutinski, ljudski rad.

Misli se da će ova transformacija profesionalnog rada imati višestruke pozitivne posljedice za korisnike. Primjerice, korisnici će moći birati najbolje usluge na internetu, dobit će online informacije za samopomoć, sudjelovat će u forumima te će na taj način imati stalan i neometan pristup savjetima koji su im potrebni.

Drugi dio knjige sastoji se od dva dijela, od kojih prvi opisuje načine na koje digitalne tehnologije, umjetna inteligencija, umrežavanje i slične tehnologije mijenjaju prirodu rada i usluga (npr. Google Translate, e-bay, Wikipedia), a drugi dio opisuje promjene u načinu proizvodnje i distribucije znanja.

Način proizvodnje i distribucije znanja ili upravljanje znanjem (*knowledge management*) ključni je dio evolucije profesija, s obzirom na to da su stjecanje, akumulacija, primjena i distribucija znanja (isporuka usluge) bit profesije. Evolucija profesija sastoji se od evolucije sustava upravljanja znanjem, tako da dolazi do komodifikacije znanja, što podrazumijeva i komodifikaciju profesija kao njegova glavnog nositelja. Iako komodifikacija često ima negativnu konotaciju, komodifikacija profesija označuje proces transformacije profesije kroz tri procesa: standardizaciju, sistematizaciju i eksternalizaciju. U biti označuje proces rastavljanja profesionalnog rada na komponente koje se mogu rutinizirati i digitalizirati te učiniti dostupnima širokom krugu korisnika.

Ovaj proces ili evolucija profesionalnog rada odvija se u četiri faze. Prva faza obuhvaćala je personalizirano skrojeno znanje, obično u obliku obrtničkih usluga. Druga faza obuhvaća procese standardizacije znanja zahvaljujući mogućnostima rastavljanja (*decomposition*) stručnih znanja na komponente koje se mogu rutinizirati, što nas dovodi do treće faze ili faze sistematizacije znanja uz pomoć digitalnih tehnologija (pohrane, pretraživanja, modifikiranja i dijeljenja znanja) bez zastoja uvjetovanih personalnim interakcijama i visokim cijenama. Konačno, četvrta faza obuhvaća eksternalizaciju znanja i označuje, po definiciji, fazu u kojoj su ekspert-

na praktična znanja profesionalca dostupna nespecijalistima na online bazi. Takva znanja distribuiraju se online besplatno (*no charge*) ili uz naknadu (*charge online*) ili su dostupna na "zajedničkoj bazi". Eksternalizacija znanja nastupa onda kada su znanja i sadržaji dostupni besplatno te se mogu upotrebljavati / dijeliti svim članovima društva (kao npr. javni parkovi ili ulice). Međutim, priča o tranziciji profesija ne završava u eksternalizaciji znanja, nego autori navode sedam vrsta alternativnih modela za proizvodnju i distribuciju praktičnih znanja, kao što su, primjerice, paraprofesionalni modeli, *crowdsourcing* i znanje generirano računalima.

Treći dio knjige odnosi se na posljedice transformacije profesija i prelazak na "post-profesionalno" društvo, a sastoji se od tri potpoglavlja. Prvo potpoglavlje raspravlja o dilemama i strahovima vezanim uz nestanak profesija. Drugi dio govori o posljedicama zamjene profesionalnog rada i razumno plaćenih poslova općenito inteligentnim strojevima, a treći donosi zaključke.

Nedoumice i nelagode koje se javljaju pri pomisli da će profesije nestati, a da će ih zamijeniti strojevi i umjetna inteligencija autori svrstavaju u 8 grupa, koje uključuju: /1/ nestanak profesionalnih institucija, gubitak povjerenja u institucije i zaštita od beskrupuloznih kvazi-stručnjaka; /2/ strah od gubitka profesionalne etike i prevladavanja tržišnih vrijednosti; /3/ strah od gubitka tradicionalnih obrta, vještina i načina profesionalnog rada; /4/ gubitak osobnoga kontakta između stručnjaka i njegovih korisnika; /5/ gubitak empatije, tj. suosjećanja, s obzirom na to da strojevi koji će zamijeniti stručnjake nemaju osjećaje (barem ne u prvoj fazi); /6/ gubitak smislenoga i stimulativnog rada u uvjetima u kojima će strojevi obavljati gotovo sav manualni i stručni rad; /7/ strah od gubitka stručnjaka, tj. ljudi koji će uopće biti zainteresirani za učenje i rad, te /8/ strah da će profesije i razumno plaćeni poslovi biti rijetki. Autori nastoje objasniti kako su spomenute dvojbe zapravo lažne, jer će se

uloga profesija (a time i strahova) u budućnosti bitno smanjiti zahvaljujući novim tehnologijama i radnim modelima. U nekim su raspravama uvjerljivi, kao npr. da je i danas razina empatije stručnjaka relativno mala, da većina ljudi nema veliko povjerenje u rad stručnjaka zbog niske kvalitete usluga i sl. U nekim drugim aspektima, posebno onima vezanim uz nestanak motivacije za rad i učenje kao i smislenosti rada, mnoga pitanja ostaju neodgovorena.

Posebno je važan problem zamjenjivanja stručnog rada strojevima, i to strojevima koji uvelike nadmašuju ljudske sposobnosti, inteligenciju i manualni rad (kao primjer navodi se IBM-ov kompjuter Watson, koji pobjeđuje u TV-kvizu znanja i gubitak partije šaha G. Kasparova od kompjutora Deep Blue). Glavna je posljedica ovoga trenda pojava "tehnoške nezaposlenosti", tj. gubitak sve većega broja ne samo profesionalnih poslova nego i poslova općenito, posebno onih razumno plaćenih. Zastrašujuća je, uistinu, budućnost u kojoj strojevi mogu nadmašiti ljude u 4 komponente koje su do sada karakterizirali ljudski stručni rad, a odnose se na intelektualnu, afektivnu, manualnu i moralnu komponentu rada. U postprofesionalnom društvu odnos između čovjeka i stroja ostaje za sada neriješen i prilično pesimističan u pogledu uloge čovjeka. Autori, naime, izražavaju sumnju u vječno vjerovanje optimista kako će uvijek postojati kreativni ljudski rad koji strojevi ne mogu nadmašiti.

Ako ostavimo po strani ovu još daleku budućnost, mora se reći da su autori prilično hrabro upozorili na alternativni put razvoja profesija uz pomoć digitalizacije, koji se mnogim ne mora sviđati, ali

ga valja osvijestiti kao realnu opciju koju je možda bolje što prije prihvatiti nego pružanjem otpora novim tehnologijama i načinima komunikacije dovesti u pitanje vlastitu profesiju. Pojava kolaborativne ekonomije ili ekonomije dijeljenja, koja se zasniva na sličnim principima, već je u usponu (sjetimo se samo rata između profesionalnih taksista i vozača Ubera). Radikalne promjene koje donosi postprofesionalno društvo opisane u zadnjem poglavlju djeluju zastrašujuće, ali zato navode na razmišljanja o budućnosti rada i ljudskoga postojanja uopće.

Jadranka Švarc